

Bøndernes klassekamp

Martin Zerlang *Bøndernes klassekamp i Danmark*, Medusa 1976.

Indledende

Denne her bog fremstiller det danske agrarsmåborgerskabs historie fra landboreformernes tid til systemskiftet. Den er således én af en lang række fremstillinger af småborgerskabets historie — især det agrare har påkaldt sig stor opmærksomhed, mens det urbane småborgerskabs historie derimod endnu er relativt uudforsket. Interessen for netop bøndernes historie er klart nok begrundet i de særlige træk, der gælder for den danske kapitalismes historiske udvikling. Og den er aktualiseret i de seneste års krise, hvor netop dele af småborgerskabets reaktioner er en politisk udfordring for arbejderpartierne og grupperne på venstrefløjen. Pointen i oparbejdelsen af en forståelse af småborgerskabets — og dets forskellige lags — historie og bevidsthedsformer må være at skabe forudsætninger for en aktuel praktisk-politisk forholden sig til den sociale realitet, som småborgerskabet er. Og dette er præcis det modsatte af at sætte historien på museum, hvor den kan betragtes kontemplativt i al sin mageløshed. Det er det første, der er målet for MZ's fremstilling: "Herved vil der blive mulighed for at bedømme den danske kulturarvs særlige karakter og den småborgerlige ideologis store betydning i forhold til den øvrige vestlige verden. Samtidig vil der blive mulighed for at se, på hvilke punkter et småborgerskab overhovedet kan organisere sig som klasse, og hvilke sociale og psykiske strukturer en socialistisk strategi, der henvender sig til andre samfundsgrupper end den rene lønarbejderklasse må tage højde for" (p. 14, jvf. p. 9).

Spørgsmålet er så, om det gennem M.Z's fremstilling bliver muligt at blive bedre til at forholde sig kritisk og praktisk til kulturarven, om den historieskrivning, MZ frembringer er brugbar som lærestykke for venstrefløjen i 70'erne. Dette spørgsmål vil jeg godt vente med at besvare, til jeg kort har introduceret MZ's fremstilling nærmere.

Introduktion

Analysen er bygget op omkring en Lukács-inspireret totaliserende

betragtning "der også indbefatter subjektets praksis" (p. 19), og som fanger den *proces* (p. 18), som bønderne befinder sig i i den afhandlede periode. Forholdet mellem bøndernes materielle situation og deres bevidsthedsformer fastholdes konsekvent i bogens seks dele. Det er en stor dyd, for der etableres herved en indre analytisk sammenhæng i den store og stofrige bog, som ellers let kunne være faldet fra hinanden i seks selvstændige dele.

I den første del gøres der rede dels for fremstillingens teoretiske ståsted — totalitetskategorien — og dels alment for småborgerskabet som social klasse, der med kapitalismens udvikling trues af *social deklassering* (Annette Leppert-Fögen) og derfor vil småborgerlige reaktioner på historiens gang have karakter af *usamtidighed* (Ernst Bloch). Disse to begreber er ved siden af totalitetsbegrebet de hovedsynsvinkler, MZ benytter sig af i sin afhandling.

I den anden del anvendes den almene klassebestemmelse af småborgerskabet på det danske agrarsmåborgerskabs økonomiske og sociale opstigning — frigørelsen fra feudale udbytningsformer — og dets sociale deroute som en "klasse, hvis betydning for den samfundsmæssige reproduktionsproces var i aftagende" (p. 100). Det mest interessante i dette afsnit er vel nok behandlingen af andelsbevægelsen, gennem hvilken bønderne formår at organisere sig økonomisk ved at sætte deres kapital op som en selvstændig kapital i forhold til handels- og industrikapitalen. Denne afskærmning fremstår som "bevidst antikapitalistisk" (p. 90) og som en "kombination af småborgerlige, socialistiske og kapitalistiske elementer" (p. 91). Det bliver de kapitalistiske elementer, der sejrer, og bønderne efterlades i "den samfundsmæssige periferi" (p. 100).

I tredje del er det bøndernes politiske historie, der analyseres. Fra frigørelsen fra de feudale magtforhold til indmarchen som regeringsbærende klasse ved Systemskiftet. Højdepunkterne i denne del af sagen er dels frigørelsen fra de nationalliberale, der havde brugt bønderne som massegrundlag i grundlovs kampen. Denne frigørelse finder sted, fordi embedsborgerskabet efter grundloven ikke i tilstrækkeligt omfang støttede bøndernes krav om ejendomsret til deres produktionsmidler. Det er et "revolutionært/revolutionerende" (p. 111) krav om et herredømmefrit samfund af autonome ejendomsbesiddere. Dels provisoriekampen i 1885, hvor der opstod en "revolutionær stemning af betydelige dimensioner" (p. 132). Men på grund af socialdemokratiets store fremgang i begyndelsen af 1890'erne aktualiseres den latente anti-socialisme i småborgerskabet. "Fra dette tidspunkt degenererede bøndernes politik — især de moderates —, såvidt jeg kan skønne, til gængs småborgerlig protest" (p. 135).

Venstres overtagelse af regeringsmagten i 1901 var derfor et "forklædt nederlag" (p. 137).

I fjerde del af bogen analyseres de gudelige vækkelser — især Indre Mission og grundtvigianismen. Det vises, hvorledes bøndernes karakterstruktur forandres bl.a. gennem de religiøse formidlinger. Det drejer sig om en karaktermodellering, der skal gøre bondebevidstheden adækvat i forhold til bøndernes ny sociale funktion som selvstændige producenter. Det er en bevægelse væk fra den traditionalistiske/feudale livsstils "antiarbejdsmoral og den traditionalistiske accept af driftslivet" (p. 141) til den "kapitalistiske storproduktions krav til rationel økonomisk drift og intensivere og mere kalkulerbare arbejdspræstationer" (p. 141). De gudelige vækkelser indøver med andre ord kapitalismens ånd som bøndernes ny socialkarakter. Det er den ene side af sagen. Den anden er vækkelsernes organisatoriske effekt, der blandt andet skyldes deres betoning af menighedslivet som en kollektiv proces, hvor ikke bare troen, men også den øvrige livssammenhæng organiseres. Valgmenigheder og lægprædikanter er udtryk herfor. Og de er udtryk for klasseorganisering og bevidstgørelse. I grundtvigianismen degenererer frisisindet imidlertid "til almindelig borgerlig moralisme" (p. 194). For Indre Missions vedkommende skifter klasseunderlaget karakter, idet en del af bærerne af bevægelsen gennemgår en social opstigningsproces: fra uldgyde til manufakturhandler i byerne (p. 204). Og omvendt går andre dele af klasseunderlaget — husmændene — over i "ikke-religiøst bestemte klasseorganisationer" (p. 204).

I femte del gennemgås de undervisningsforhold, der var til rådighed for bønderne, og det vises, hvorledes disse erstatter de offentlige skoler med mere adækvate skoleformer — friskoler og højskoler. Især de sidstes understregning af historien "som en uafbrudt proces af forandringer" (p. 278) bidrager til bøndernes "konstituering af sig selv som klasse og som subjekt i den historiske udvikling" (p. 278). Men omkring århundredeskiftet opløses højskoleideologien som klasseideologi, og tilbage er kun formidlingen af praktiske kundskaber og af historien som den rene mytologi.

I sjette del behandles bøndernes litteratur — skolelærerlitteraturen og det folkelige gennembruds litteratur. Skolelærerlitteraturen er som navnet siger skrevet af bøndernes intellektuelle, landsbylærerne, som med deres fortællinger afskærmede sig over for kolonisationsforsøgene fra den borgerlige enhedskultur. Bøndernes litteratur tematiserer deres nye livssammenhæng, hvilket betyder en særlig opmærksomhed omkring temaer og normer som "sparsommelighed, renlighed, slægt og ejendom, flid, arbejdsomhed, arbejdets pligtkarakter, ære" (p.

317). Bondearbejde fremstår som et helligt kald. Derfor er det klart, at skolelærerlitteraturen tolker cirkulationssfærekapitalen som syndig, umoralsk og bedragerisk, hvorimod bøndernes produktive kapital tolkes som sund. Dette betyder, "at markedsintegrationen er blevet oplevet som en trussel mod "landets" autonomi og den enkelte bondes personlige integritet" (p. 299). Men efterhånden som bønderne deklasseres forfalder deres litteratur til et "rum, der opfyldes af den deklasserede samfundsgruppes usamtidige ideologi, myteskaben, ressentiment og rådvilde desperation" (p. 320). Det samme er store dele af det folkelige gennembrud udtryk for. "Bonderealismen førte over for et nyt historisk realitetsprincip til myteskriveri og fantasi" (p. 372).

Det foregående resumé er lavet så relativt fyldigt dels for at lade MZ komme så meget til orde som muligt og dels for at indkredse den gennemgående tese i fremstillingen – tesen om det agrare småborgerskabs deklassering, der fremstår som en historisk nødvendighed efterhånden som "værdilogslogikken" (p. 317) opbryder den agrare livssammenhængs totalitet. "I perspektiv var agrarsmåborgerskabet allerede dengang en klasse, der stod i et prekært forhold til udviklingen" (p. 294).

Diskussion

I det følgende vil jeg diskutere MZ's fremstilling ud fra følgende punkter: For det første afhandlingens historie-konception. For det andet forholdet mellem teori/logik og historie – især omkring begreberne deklassering og usamtidighed. For det tredje det litteratur-sociologiske problem, der rejses med tematiseringen af det folkelige gennembrud som et udtryk for det agrare småborgerskabs forfald. Og endelig for det fjerde vil jeg diskutere problematikken omkring fortid-nutid, som den er rejst med det indledende citat fra MZ's fremstilling.

Historiekonceptionen

Som det er fremgået af resuméet er der et klart trefaset forløb i MZ's fremstilling af historien om bønderne i deres institutioner. Overskrifterne til kapitlerne om grundtvigianismen viser klart dette. Det hedder "Frembrud" (p. 165), "Grundtvigianismens konsolidering" (p. 176) og "Grundtvigianismens forfald" (p. 188). Det er en historiemodel, der klart nok er intimt forbundet med forestillingen om småborgerskabets deklassering – og forsåvidt er konceptionen på MZ's

præmisser tilsyneladende forbundet med nogle historisk reelle forløb – og altså på den måde uproblematisk for MZ. Det er heller ikke det, der er problemet på dette sted, men snarere perspektivet i en sådan betragtningsmåde. For den betyder for mig at se to ting: For det første lukkes der af for en begribelse af småborgerskabets videre sociale og historiske funktion. Det bliver så at sige konkluderet ud af historien (jvf. p. 376). For det andet er konceptionen udtryk for en historie-determinisme, der medfører den rene kontemplative beskuen af Historiens gang – og derfor lammer enhver praktisk-politisk handlemulighed. Og det er jo netop det modsatte af MZ's intention – jvf. det indledende citat – med sin fremstilling.

Forholdet mellem logik/teori og historie

De væsentligste teorielementer i MZ's afhandling er deklasserings-teorien – som den især er udformet af den tyske sociolog Annette Leppert-Fögen – og begrebet usamtidighed, udformet af Ernst Bloch. Dertil kommer freudiansk inspirerede socialpsykologiske teorier, udarbejdet af W. Reich og Erich Fromm. Det er imidlertid de to første forestillinger, jeg vil opholde mig ved, for så vidt som indarbejdelsen af de socialpsykologiske teorier i det historiske stof er det mindst problematiske i afhandlingen.

Deklasseringskategorien er hentet fra kritikken af den politiske økonomi, som den er udarbejdet af Marx i *Kapitalen*. Heri beskrives, hvorledes kapitalens iboende tendens til koncentration og centralisering *logisk* vil opsuge bonde- og håndværkskapital i sig. Med dette udgangspunkt kommer Leppert-Fögen nødvendigvis til at generalisere nogle særlige træk ved det tyske småborgerskabs historiske udvikling til noget alment og lovmæssigt. Den samme generalisering foretager MZ adskillige steder i sin analyse: "Det er her tekstens realisme støder på sine grænser, for med vareproduktionens udbredelse og oprettelsen af et ensartet velfungerende marked var deklasseringen ikke længere det tilfældige resultat af personlige karakterfejl eller manglende individuel tilpasningsevne. Deklasseringen frembragtes systematisk, efterhånden som de samfundsmæssige "naturlove" undertvang produktionen værdiløvslogikken" (p. 317, jvf. pp. 12, 25 f.).

Pointen er altså, at MZ lader sit analytiske stofområde indfange i en vare- og værdiformslogik, som er abstrakt i forhold til den *konkret-historiske* udformning af den kapitalistiske produktionsmåde i Danmark. Det, jeg altså vil plædere for, er et "lavere" mere følsomt analyseniveau, nemlig et socialhistorisk/klasseanalytisk, hvilket forstå-

elsen og håndteringen af historien ikke bliver mindre materialistisk af. På dette niveau er det et spørgsmål, om småborgerskabet – i særdeleshed det agrare – faktisk deklasseres i Danmark. Økonomisk mener jeg, det faktisk holder sig forbavsende stabilt langt ind i dette århundrede. Det skyldes i høj grad syntesen mellem familjebrug og andelsbevægelse, der gør landbruget til ryggraden i den danske kapitalistiske produktionsmåde langt op i 1950'erne. Det formåede endda at præge den industrielle udvikling her i landet som en hjemmemarkedsindustri, stærkt afhængig af udviklingen i landbruget. Politisk har det i mellemkrigstiden haft stor indflydelse på socialdemokratiets støtte til de små kapitaler, og i efterkrigstiden da socialdemokratiet ønskede at satse mere på den højproduktive kapital, som især producerede exportvarer, formåede småborgerskabet at bremse de styringstiltag, der var socialdemokratiets intention. Endvidere vil jeg nævne Venstres tale om "det nære samfund" og "spredning af ejendomsretten gennem medarbejderaktier" og Fremskridtspartiets antistats-ideologi som politiske udtryk, der er fyldt med vildfarelser, men som alligevel spejler et særdeles levende småborgerskab, og som venstrefløjen i en eller anden form må forholde sig praktisk til. Kulturelt mener jeg at kunne finde småborgerlige træk i fx. nyradikalismens *puritanske* og *moraliske* afvisning af kulturindustriens bearbejdning af sanselighed og driftsstruktur, forskellige træk ved ungdomsoprøret, mellemlagenes dyrkelse af "folkesang" og "folkemusik" osv. Såvidt jeg kan se, er der endnu intet i den danske samfundsformation, der tyder på, at småborgerskabet – endsige det agrare – for alvor skulle være truet på livet. Tværtimod har det formået at "følge med udviklingen", som det hedder i småborgerlige talemåder, som en levende realitet, det er vigtigt ikke at afskrive som reaktionært og usamtidigt, sådan som det faktisk gøres af MZ: "Småborgerskabet er, som Bloch skriver, en historieløs klasse, hvis intention er "konserveringen" af småborgerlige produktionsforhold. Derfor pansrer det sig *mod* det historiske forløb Som Grünberg formulerer det: småborgerskabet er "legemliggjort statik, fordi enhver dynamik hvadenten den er socialistisk eller kapitalistisk ødelægger dets "borgerlige eksistens" ". Således opretholdes en ensartet småborgerlig tankegang på tværs af al udvikling i en slags tornerose-sovende idyl, hvor tjørnehækken dog med objektiv nødvendighed nedbrydes af udviklingen Det er denne inadækvate forståelse af det kapitalistiske samfunds egenart, som Ernst Bloch betegner som et udtryk for den småborgerlige produktionsforms objektive "usamtidighed" " (pp. 45, 47).

Jeg mener, at det er vigtigt at forstå usamtidigheden som

vildfarelser — og det er ikke det samme som politisk reaktion.

I forlængelse heraf vil jeg godt problematisere den automatik, der i det citerede ligger i sammenhængen mellem deklasserings- og usamtidighedskategorierne og de systemfjendtlige politiske og ideologiske udtryk i småborgerskabet, som i MZ's fremstilling tager form af dels antifeudalisme (jvf. p. 123) og dels antikapitalisme. Det sidste hænger sammen med, at bønderne mod periodens slutning kommer i klemme mellem arbejderklasse og storkapital. Denne antikapitalisme kunne iflg. MZ — som det tilsyneladende er tilfældet i provisorietiden — fremkalde en "revolutionær stemning" (p. 132), der gjorde en alliance med arbejderne mulig. "Her var der en front, som kunne forenes med proletariats og give den en gennemgribende revolutionær drejning" (p. 133). Det er for mig at se alt for vidtrækkende konklusioner. Der er snarere tale om en *taktisk* alliance med arbejderne, der skulle presse højre til at opfylde kravet om et *borgerligt demokrati*. Der var objektivt set intet holdbart i denne alliance mellem bønder og arbejdere. Det skyldes, at bønderne ikke var antikapitalistiske. Der er tale om, at de organiserer deres kapital i bestemte former, som en *fraktion* over for andre kapitalfraktioner, og at de politisk havde det mål at få del i det borgerlige demokrati. Når der så derfor fremkommer tilsyneladende antikapitalistiske træk til udtryk bl.a. i skolelærelitteraturen, så er det ubehag ved bestemte former for kapital, fx. cirkulationsfærekapitalen, men det er ikke antikapitalisme slet og ret. Netop andelsbevægelsen, hvorigennem bønderne kunne producere og distribuere deres varer, er for mig at se udtryk for en enorm tilpasningsevne til forandrede produktionsforhold. Altså det modsatte af "den simple vareproducents usamtidige stilling i det udfoldede markedssamfund" (p. 300). Det erkender MZ også selv flere steder i analysen (jvf. pp. 11, 62, 86, 96), men søger at slippe af med problemet ved at skelne mellem "subjektiv antikapitalisme" og "objektiv virkelighed" (p. 96), således at deklasserings- og usamtidighedstesterne alligevel kommer til at holde stik. Det er ikke så entydigt endda. Det vil jeg godt konkretisere med to eksempler, der på hver sin måde viser det adækvate forhold mellem de historiske tendenser og bøndernes bevidsthed. Det første eksempel stammer fra en fortælling af C. A. Thyregod, *Et ulige Par*, fra samlingen *Skildringer af det virkelige liv* fra 1875: "Den store Gaard med de gode Jorder som i så mange Aar vare dyrkede under en inskrænket Kvindes Styrelse, kom nu snart til, at bære Spor af anderledes kløgtigt og kraftigt Tilsyn. Det viste sig da også, at Tyge kunde have nok at bestille, udenat han dog behøvede at følge Plov og Lee eller sidde bag Spinderokken. Da man

altid havde haft dygtigt Tyende samt stærke Trækdyr og Arbejdsredskaber, saa behøvedes der ikke store Udgifter for Tid efter anden at iværksætte en kraftigere Dyrkning. Udbyttet af denne viste sig saa ogsaa langsomt, men sikkert" (p. 278).

Her fremgår klart, at bonden er ved at iføre sig sin ny karaktermaske — som bærer af ejendom, som den der leder og fordeler arbejdet, som den der investerer profitten i ny produktion. Det andet eksempel stammer fra Mads Hansens *Husmandsbogen* fra 1873: "Ejendom kan bestaa i Gods (Jordegods, Boskab, Klæder, Kvæg o.s.v.) i Penge eller Arbejdskraft. . . . Det er som sagt, ethvert Menneskes Pligt, at gøre sin Kapital så frugtbringende som muligt, selv om han ikke ejer andet end sin Arbejdskraft, thi Penge er et uundværligt Middel. . ." (pp. 28, 29).

(Det citerede stykke indeholder iøvrigt også polemik mod de "saakaldte Socialister"). Hvor det første citat imidlertid giver et signalement af bonden som kapitalejer, så præciserer det andet især forholdet mellem bonden og tyendet som et forhold mellem kapital og lønarbejde — og arbejdskraften som vare. Pointen i disse citater er at vise det uholdbare i at snakke entydigt om kernen i den småborgerlige ideologi som en inadækvat forståelse af kapitalismen, sådan som MZ gør det i kapitlet om den småborgerlige ideologis grundelementer. Ligesom det er upræcist og forvirrende at snakke om, at klassen heller ikke formår at fastholde sig selv som klasse i ren form — som selvstændig og uafhængig og i en situation, hvor "kun produkterne antager vareform" (p. 26). Over for påstanden om at småborgerskabet fjernes fra "produktionsprocessens centrale sektorer til samfundets periferi . . ." (p. 30), vil jeg hævde, at det agrare småborgerskab i Danmark i langt højere grad end noget andet sted har formået at forme og binde den kapitalistiske udvikling til sig, netop i kraft af syntesen mellem familjebrug og andelsbevægelse — en binding, der også afgørende bidrog til at forme den danske industri som småborgerlig industri med mange små virksomheder. Det synes MZ også at mene, når han skriver om en "markedsøkonomi i småborgerlig udgave" (p. 11, jvf. p. 62). Det er omtrent det modsatte af småborgerskabets deklassering.

Bønderne og deres digtere

I forlængelse af de problemstillinger og de modsigelser i MZ's analyse, som jeg har søgt at tematisere i det foregående, vil jeg i det følgende drøfte et mere specifikt problem af textsociologisk karakter. MZ trækker i afsnittet om bønderne og deres litteratur indledningsvis en

kontinuitet mellem skolelærerforfatterne og 90'ernes folkelige gennembrud (p. 287, jvf. p. 290 f.). Denne sammenhæng modificeres imidlertid med formuleringen af, at med Jensens, Skjoldborgs og Aakjærs gennembrud får "usamtidigheden en renæssance som litterær protest mod den kapitalistiske udvikling" (p. 295), men her forstået som nogle "mellemlagsintellektuelles frustrationer ... som *ikke* afspejler den almindelige bondebefolknings selvforståelse" (pp. 295, 296). Senere hedder det om det folkelige gennembruds digtere, at de tematiserer en "omfattende kollektiv jeg-svækkelse" (p. 371) blandt bønderne og: "Skjoldborgs stridsmænd og Johs. V. Jensens goter er ikke figurer for et folkeligt frem- og gennembrud, de er afslørende eksempler på de agrarsmåborgerlige bevidsthedsformers usamtidighed og derfra stammende manglende evne til at få hold på de samfundsmæssige processer i adækvate begreber. Bonderealismen førte over for et nyt historisk realitetsprincip til myteskrivning og fantasteri" (p. 372).

Det andet citats modificering af det første ligger i, at netop de nævnte forfatters selvstændighed i forhold til agrarsmåborgerskabet ophæves. Det sidste citat gør deres tekster til *direkte* afspejlinger af bøndernes oplevelse af deklassering og usamtidighed.

Det synes mig ret problematisk i forbindelse med netop denne gruppe af forfattere, fordi de fleste af dem i modsætning til skolelærerforfatterne lever som fri intellektuelle. Den regressivitet, der rigtig nok tematiseres er funderet i nogle andre formidlinger. En af dem er deres oplevelse af at være mellemlagsintellektuelle, som fristede en rodløs og ekstremt individualiseret kunstnertilværelse. En anden er den direkte oplevelse — i modsætning til bøndernes kun indirekte — af industrialismens og storbyens forskelsløse tid. Men det er ikke slet og ret udtryk for, at agrarsmåborgerskabet skulle opleve eksistensen på samme måde. Det er både konkret og principielt vigtigt at fastholde den textsociologiske pointe, der ligger i, at de klasseerfaringer, som forfatterne tematiserer i deres tekster, *ikke nødvendigvis* er identiske med de erfaringer, der ligger i de samme forfatters klasseoprindelse.

Konkluderende. Fortid og nutid

Som det fremgår af det indledende citat fra MZ's fremstilling, så er historien til for at den skal bruges. Bl.a. til at vi kan få en viden om forudsætningerne for de modsætninger, vi oplever i vore egne liv. Historien skal ikke stilles på museum. Det synes jeg den i nogen grad er blevet i MZ's fremstilling.

Det skyldes for det første især den alt for abstrakte brug af deklasserings- og usamtidighedsteserne, der afskriver småborgerskabet som evigt reaktionært. Derfor blokeres der for en forståelse af, hvad det også er for kræfter, arbejderklassen og den øvrige venstrefløj, må forholde sig til.

For det andet betragtes småborgerskabet gennemgående som en enhed i fremstillingen, hvor der imidlertid reelt er tale om en uhyre differentieret klasse, hvoraf nogle grupper i høj grad deler andre klassers politiske og ideologiske forestillinger, mens andre ikke gør det. Det viser historisk de mange fraktioner i Venstre og aktuelt de antistatslige protester i Fremskridtspartiets basis. Hvis venstrefløjen skal kunne forholde sig til de her problemer, er det vigtigt med en differentieret analyse af småborgerskabet som historisk og politisk problem.

Til gengæld synes jeg for det tredje, at MZ's analyse giver nogle gode betingelser for en forståelse af den danske industriarbejderklasses historiske udvikling i henseende til dens socialpsykologi og ideologi (jvf. p. 44). Det er vigtigt af fastholde bøndernes historie som dele af den danske arbejderklasses forhistorie. Det gør da i en anden forstand det agrare småborgerskab og dets historie ret så samtidigt.

Leif Emerek